

Reform in the Field of Family Entrepreneurs in Reducing Poverty in Uzbekistan

Khojamov Jamshid Tukhtamurodovich

Ramazonov Shamil Ulugbek oglu

Аннотация. Мақолада оилавий бизнес ва тадбиркорликнинг камбағал-ликни қисқартиришдаги ўрни ва аҳамияти тўғрисида баён этилган бўлиб, унда оилавий тадбиркорликнинг назарий асослари кенг ёритилган.

Калит сўзлар: камбағаллик, оилавий бизнес, тадбиркорлик ва кичик бизнес

Кириш. Инновацион иқтисодиёт шароитида давлатлар ўзаро манфаатли ҳамкорлик алоқаларини кенгайтириши давр талаби ҳисоб-ланади. Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг тараққиёт дастурларида белгиланган мақсадларни ҳал этиш борасида амалга оширилаётган ижтимоий-иқтисодий ислохотлар, чора-тадбирлар натижасида эришилаётган ижобий тенденцияларга қарамай, камбағаллик муаммоси барча ривожланаётган мамлакатлар қатори Ўзбекистон Республикасида ҳам ечилиши зарур бўлган муаммолардан бирига айланди. Айниқса, бугун дунё бўйлаб кенг қулоқ ёйган COVID-19 (коронавирус) пандемияси даврида карантиннинг глобаллашуви шароитида камбағалликнинг салбий оқибатлари яна бир бор намоён бўлди.

Мамлакатимизда камбағаллик “кам таъминланганлик” тушунчаси билан алмаштириб ишлатилган эди. Бугунги кунда олиб борилаётган очиқ демократик сиёсат туфайли мазкур муаммонинг мавжудлиги, унинг ечими бўйича чуқур таҳлиллар қилинмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг 2020 йил 24 январь куни Олий Мажлисга йўллаган Мурожаатномасида республикада камбағалликни қисқартириш учун ўз ечимини кутаётган долзарб масала сифатида кун тартибига қўйилди. Давлатимиз раҳбарига кўра, “Худудларда, айниқса, қишлоқларда аҳолининг аксарият қисми етарли даромад манбаига эга эмаслиги сир эмас. Ҳар қандай мамлакатда бўлгани каби бизда ҳам кам таъминланган аҳоли қатламлари мавжуд. Турли ҳисоб-китобларга кўра, улар тахминан 12-15 фоизни ташкил этади. Бу ўринда гап кичкина рақамлар эмас, балки аҳолимизнинг 4-5 миллионлик вакиллари ҳақида бормоқда. Бу уларнинг бир кунлик даромади 10-13 минг сўмдан ошмаяпти, дегани. Ёки бир оилада машина ҳам, чорва ҳам бўлиши мумкин, лекин бир киши оғир касал бўлса, оила даромадининг камида 70 фоизи уни даволатишга кетади. Хўш бундай оилани ўзига тўқ дейиш мумкинми?”

Мавзуга оид адабиётлар шарҳи. Мавзу юзасидан хорижлик А.Smit, Delmon J. Gerrard M.V. Winter M., Morris E. каби иқтисодчи олимларнинг, МДХ мамлакатларидан Н.И.Баранец, И.В.Барбашин, О.И.Витковская, Д.А.Волков, Т.А. Гурько, С.О.Календжянларнинг ҳамда ўзбек олимлари - Абдуллаев Ё., Юлдашев Ш., Абдуллаева Р.Г., Абдурахимова Ё.М., Абдурахимов М.М., Ахмедов У.Қ., Беркинов Б.Б., Асқарова М.Т. ҳамда Абдурахимова С.О.ларнинг оилавий бизнес ва тадбиркорликка бағишланган асарлари мавжуд бўлиб, илмий мақолани тайёрлашда улардан фойдаланилди.

Тадқиқот методлари. Мақолада монографик кузатув, тизимли ёндашув, анализ ва синтез усулларидан фойдаланилган.

Таҳлил ва натижалар. Камбағалликни камайтириш ойлик ёки нафақа миқдорини кўпайтириш, ёппасига кредит бериш, дегани эмас. Бунинг учун, энг аввало, аҳолини касбга ўқитиш, молиявий саводхонли-гини ошириш, уларда тадбиркорлик ҳиссини уйғотиш, инфратузилмани яхшилаш, фарзандларини ўқитиш, сифатли даволаниш, манзилли нафақа тўлаш тизимини жорий қилиш керак” [1].

Айниқса, Ўзбекистон Республикаси Президенти ташаббуси билан иқтисодий тараққиёт ва камбағалликни қисқартириш вазирлигининг ташкил этилиши айнан ушбу вазифалар ижросини тизимли таъминлашда амалий ёрдам бўлди, шунингдек, ислохотлар амалга оширилаётганининг ёрқин ифодаси сифатида эътироф этилди.

Камбағаллик кўрсаткичлари таҳлил қилишдан мақсад давлат ва фуқаролик жамиятининг камбағал инсонлар қаторига тушиб қолган аҳоли қатлами учун манзилли дастурларни

ишлаб чиқиш ҳамда аҳоли турмуш даражасини оширишдан иборат. Маълумки, БМТ камбағаллик чегарасини асосий товар ва хизматлар учун зарур бўлган даромадлар сифатида белгилайди. Камбағаллик даражаси нисбий тушунча бўлиб, муайян мамлакатнинг умумий фаровонлик даражасига боғлиқ. Жаҳон амалиётида камбағалликни ҳисоблаш концепциялари мавжуд. Ушбу концепциялар бир-бирини инкор этмаган ҳолда, аксинча бири иккинчисини тўлдиради.

Ўзбекистонда амалга оширилган ислохотлар натижасида кўп тармоқли оилавий тадбиркорлик шакллантирилди. Бунда оилаларда хусусий мулкчиликни ривожлантиришга асосий устуворлик берилди. Аҳоли ўз ихтиёридаги ер ва бошқа ресурсларга эга бўлган ҳолда турли шаклдаги мулкни бошқариш ва унда даромад олиш имкониятига эга бўлмоқда. Таҳлилларга кўра, оилавий тадбиркорликнинг кичик бизнес шаклини аҳоли бандлиги ва иқтисодий барқарор ривожланишини таъминлашга йўналтириш самарали йўл ҳисобланади.

Бугунги кунда аҳолини иш билан таъминлаш, айниқса, кичик бизнес соҳаларида ишга лаёқатли ёшларни фаол ишга жалб этиш зарур ҳисобланади. Иқтисодийнинг барча тармоқларида 2019 йилда меҳнат ресурслари 2015 йилга нисбатан 3,2 фоизга ошган. Шу даврда иқтисодий фаол аҳоли 5,1 фоизга, бандларнинг ўртача сони 13058,3 минг кишидан 13850,5 минг кишига ошди.

Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантириш эса кўп тармоқли бозор иқтисодиётини шакллантиришнинг асосини ташкил қилди. 2010-2019 йиллар мобайнида кичик бизнеснинг ялпи ички маҳсулотдаги улуши 52,5%дан 60,8%гача ошди.

Ўзбекистон Республикасида 2012 йил 26 апрелдаги ЎРҚ-327-сонли “Оилавий тадбиркорлик тўғрисида”ги Қонуннинг қабул қилиниши натижасида оилавий корxonани ташкил этиш ва давлат рўйхатидан ўтказиш, оилавий корxonа ҳамда унинг иштирокчиларининг ҳуқуқ ва мажбуриятлари, оилавий корxonа иштирокчилари ва ёлланма ходимлари-нинг ижтимоий муҳофазаси, оилавий корxonа фаолияти эркинлигининг кафолат нормалари белгилаб берилди. Оилавий тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланаётган ва шуғулланмоқчи бўлган фуқароларга янада қулай шарт-шароит яратиш, шунингдек, оила бюджетлари даромадларини кўпайтиришнинг, иш билан банд бўлмаган аҳолини ишлаб чиқариш фаолиятига жалб этишнинг ва халқ хунармандчилигининг кўп асрлик анъаналарини сақлаб қолишнинг энг самарали воситаларидан бири сифатида оилавий тадбиркорликни ҳамда хунармандчиликни янада ривожлантириш мақсадида “Юридик шахс ташкил этмасдан оилавий тадбиркорликни ҳамда хунармандчилик фаолиятини ривожлантириш ва кенгайтириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2009 йил 29 июлда 216-сонли қарори қабул қилинди.

Оилавий тадбиркорликнинг ривожланишида давлатнинг кичик бизнес, уни рағбатлантириш ва қўллаб-қувватлаш борасидаги сиёсати ҳал қилувчи роль ўйнайди. Иқтисодий фаолиятни амалга ошириш шароитлари қанчалик либерал бўлса, хусусий ташаббус шунчалик фаол ва аҳолининг тадбиркорликка жалб этилиши даражаси шунчалик юқори бўлади.

Оилавий тадбиркорликнинг асосий хусусиятлари қуйидагилардан иборат:

- қулай ва тезкор қарорлар қабул қилиш имконияти;

- ишлаб чиқарувчиларнинг кўпроқ шу ҳудуддаги бозорга йўналтирилганлиги;
- бандликни сақлаб туриш ва янги иш ўринларини ташкил этиш;
- йирик ишлаб чиқарувчиларга нисбатан ёрдамчи функцияларни бажариш;
- дастлабки инвестицияларнинг кичик ҳажми;
- оилавий корхоналарда ишлаб чиқаришнинг иқтисодий самарадор-лиги юқори бўлади.
- оилавий корхоналарнинг инновацион хусусияти.

Оила тадбиркорлиги ишсизликни бартараф этиш билан бирга, яна бир қанча афзалликлари мавжуд:

- мулкӣ муносабатларда зиддият бўлмайди. Агар оила аъзоларидан таркиб топган бўлса, барча мулк шу аъзоларга тегишли бўлади.
- иш берувчи ва ишловчи ўртасидаги муносабатда ҳам зиддият йўқ, чунки уларнинг иккаласида ҳам битта оила аъзолари иштирок этади.
- меҳнат натижасидан манфаатдорлик ҳам бир хил. Барча қонуний даромадлар оила аъзоларига тегишли бўлади.
- ворислик - оилавий бизнеснинг асосий жиҳатларидан бири ҳисобланади. Агар корхонанинг энг кекса ходими ишдан кетса, унинг катта фарзанди ушбу тадбиркорликни бошқариши мумкин, кичиги - аниқ лойиҳа устида ишлаши мумкин, набиралари эса шогирд сифатида ишга жалб қилиниши мумкин. Бошқача айтганда, оилавий корхона ўз мутахассисларини ўзи учун тарбиялашга интилади. Демак, одамларда ички интилиш ҳиссиёти пайдо бўлади. Бу эса, жамият тараққиёти учун муҳим омиддир. Шу жиҳатлари билан, оилавий тадбиркорликни ривожлантириш муҳим концептуал аҳамиятга эга ҳисобланади.

Оилавий тадбиркорликнинг ниҳоятда катталиги қуйидагиларда намоён бўлади:

- оилаларнинг моддий фаровонлигини таъминлайди;
- оила аъзолари ўзини ўзи иш билан банд қила олади;
- аҳоли бандлиги муаммоси ҳал қилинади.

Шунингдек, ЯИМда, касаначиликда, қишлоқ хўжалиги маҳсулоти ҳажмида, қурилиш ишлари, савдо ва хизмат кўрсатиш соҳаларида оилавий бизнес ва тадбиркорликнинг Шу ўринда фикримизча, жамиятда тадбиркорлар сони бутун аҳолига нисбатан эмас, балки оилалар сонига нисбатан ҳисоблаш ҳар томонлама мақсадга мувофиқ келарди. Чунки ҳар бир оилада тадбиркор бўлишига эришсаккина, бутун аҳолининг фаровонлигини таъминлашга муваффақ бўламиз. Қишлоқ хўжалиги соҳасида оилавий тадбиркорликни ривожлантириш, бандлик муаммосини, айниқса, хотин-қизлар, қишлоқ ёшларини иш билан таъминлаш, оилаларнинг даромадини сезиларли даражада кўпайтириш, мамлакатимиз аҳолисининг фаровонлигини ошириш имконини яратади. Бу биринчидан, аҳолини иш билан таъминлаш орқали оилаларнинг муҳим даромад манбаи ва мулкдорлар синфини шакллантиришнинг асоси бўлса, иккинчидан, мамлакатимиз бозорини хизматларга эҳтиёжини қондириш орқали аҳолининг турмуш даражаси ошишига сабаб бўлади.

Оилавий тадбиркорлик оилалар фаровонлигини сезиларли даражада оширади. Тадбиркорлик билан шуғулланувчи оила - бандлик ва даромадга, ўз келажагини яхшироқ бошқаришга, ўз ишини топиш, ўз қобилиятлари ва истеъдодини намоён қилиш

имкониятларига эга бўлади. Шунингдек, оилавий тадбиркорлик фаолиятининг қулайлиги ва афзаллиги шундаки, уни ташкил этишнинг осонлиги ва ихчамлиги, ишчи кучи ва меҳнат ресурсларининг оиладан етишиб чиқиши (зарурат туғилганда ёлланма ишчилардан фойдаланилади), аниқ мижозлар талаби учун маҳсулот ишлаб чиқариши, маҳаллий хом-ашёлардан кенг фойдаланиши, товар ва хизмат-ларни сотиш эса маҳаллий бозорларда амалга оширилади.

Республикада аҳолининг бандлиги ва оила даромадларининг барқарор ўсишини таъминлашга доир вазифаларини ҳал этишда тадбиркорликнинг турли анъанавий шакллари кенг ривожлантиришга янада устувор аҳамият берилмоқда. Бугунги кунда кооперация асосида оила хўжалиги шароитида ишлаб чиқаришни ташкил этиш ҳам шулар жумласига кириди.

Республикада оилавий тадбиркорликнинг ривожланиши учун етарлича шароитлар яратилган. Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Президенти Фармонлари ва Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари, "Хусусийлаштириш ва давлат тасарруфидан чиқариш тўғрисида"ги, "Фермер хўжаликлари тўғрисида"ги, "Дехқон хўжаликлари тўғрисида"ги ва "Тадбиркорлик фаолиятлари эркинлигининг кафолатлари" тўғрисидаги қонунлар хусусий мулкка ва оила мулкига таяниб иш юритувчи тадбиркорлик субъектлари фаолиятини ривожлантиришга хизмат қилмоқда. Оилавий тадбиркорликни ташкил этиш, юритиш ўзига яраша машаққатли ва зиддиятларга бой, шу билан бирга, манфаатли эканлиги барчамизга маълум. Фаолиятнинг ижобий томонлари куйидагиларда акс этади:

- оила бюджети яхлит ҳолда тўпланади;
- меҳнатга лаёқатли бўлмаганлар (16 ёшга тўлмаган ва нафақа ёшидаги фуқаролар, фарзанд тарбияси билан банд аёллар, ногиронлар) ҳам ўз имкониятларидан келиб чиқиб, ўзларига юклатилган вазифаларни бажарадилар;
- иш вақтининг аниқ белгиланмаганлиги;
- иштирокчиларнинг қавм-қариндошликлари вазифа ва юкламаларни бир-бирларини тўлдириб бажариб тура олишларини белгилаб, ўзаро тушунмовчиликлар келиб чиқишига йўл қўймайди.

Шунингдек, оилавий тадбиркорликни янада ривожлантириш учун мамлакатимизда бир қанча ислохотлар олиб борилмоқда. Ёш тадбиркор-ларни қўллаб қувватлаш мақсадида турли кредит ва субсидияларнинг ажратилиши, маҳалларда кам таъминланган, ижтимоий ҳимояга муҳтож ҳамда камбағал ҳисобланган фуқароларни оила тадбиркорлигига жалб этиш мақсадлари сари йўналтирилган дастурларнинг ишлаб чиқилгани, жумладан, "Ҳар бир оила - тадбиркор" давлат дастурининг амал қилаётгани, иктисодчи, ҳуқуқшунос, ҳисобчи ва психолог каби мутахассислар билан семинар-тренинглари ва турли лойиҳа, танловларнинг ўтказилаётганлиги, молиявий ёрдам олиш йўллари соддалаштириш ва уни электронлаштириш, тижорат банклари томонидан микрокредитлар ҳажмини ошириш, банкларнинг шаҳобчаларини кўпайтириш ва кредит бериш шартларини юмшатиш, оилавий тадбиркорлик субъектлари фаолиятини кафолатлаш мақсадида суғурта тизимини такомиллаштириш, оила тадбиркорлиги билан шуғулланаётганларнинг малакаларини ошириш ҳамда уларнинг дунёқарашларини кенгайтириш мақсадида махсус ўқув марказларини ташкил этиш шулар жумласидандир.

Хулоса. Хулоса қилиб айтганда, камбағалликни қисқартириш бугун-ги куннинг ечилиши

лозим бўлган асосий масалалардан бири сифатида намоён бўлмоқда. Бунинг учун эса, хориж тажрибаларидан фойдаланган ҳолда, шунингдек, ўзимиздаги анъанавий касб-корларни, йўқолиб бораётган кадриятлар сифатида хунармандчиликнинг турли йўналишларини тиклаш асосида, аҳолини ўзини-ўзи банд қилиш тамойилига асосланиб оилавий бизнес ва тадбиркорликни ривожлантириш мақсадга мувофиқдир. Ҳаттоки, бунда қишлоқ хўжалиги соҳасидаги тадбиркорликни ҳам киритган ҳолда айтишимиз мумкинки, томорқа хўжаликлари ва деҳқон хўжаликлари ҳам охириги йилларда ўз даромадларини ошириб боришмоқда. Давлатимиз томонидан эса уларга кенг имкониятлар яратилди. Айнан 2021 йил 1 апрелда қабул қилинган янги таҳрирдаги Ўзбекистон Республикаси “Деҳқон хўжалиги тўғрисида”ги Қонуннинг қабул қилиниши деҳқон хўжаликларига кўп имкониятлар яратиш бермоқда. Хусусан, 0,06 гектардан 1 гектаргача ер майдонларининг айнан боғдорчилик, сабзавотчилик, мевачилик, узумчилик ёки полиз экинлари ишлаб чиқаришига ажратилишининг ўзиёқ давлатимизда оилавий тадбиркорликнинг ривожланишига кафолатдир.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикасининг қонуни. Оилавий тадбиркорлик тўғрисида. ЎзР қонун ҳужжатлари тўплами, 2012 йил 26 апрель
2. Ўзбекистон Республикасининг “Тадбиркорлик фаолияти эркинлигининг кафолатлари тўғрисида”ги 02.05.2012 й.даги №ЎРҚ-328-сонли Қонуни.
3. Ўзбекистон Республикаси Президенти Фармони. “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантиришнинг Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947 ЎР Қонун ҳужжатлари тўплами, 2017 й., 7 февраль
4. Беркинов Б.Б., Асқарова М.Т., Абдурахимова С. Ўзбекистоннинг ривожланиш стратегияси: ўқув қўлланма. – Т.: 2019., 78 бет
5. Самиева Г.Т. Пандемия шароитида деҳқон хўжалиги ва томорқа ер эгалари фаолиятининг аҳоли турмуш даражасини оширишдаги роли. Молия ва банк иши журнали. ОАК эътирофидаги журналнинг махсус сони, 2/2020 318-324-бетлар
6. Khakimov, Rashid, and Samiyeva G. Toxirovna. "Agrarian Sector of the Republic of Uzbekistan in a Way of Development and Features of Enterprise Activity." *International Journal on Orange Technologies*, vol. 2, no. 10, 11 Oct. 2020, pp. 53-57
7. Samiyeva G.T. The Main Tasks Of Farms And Dekhkan Farms In Ensuring Productive Security In Uzbekistan //Journal of Contemporary Issues in Business and Government Vol. – 2021. – Т. 27. – №. 1